

Güney Azərbaycanında ədəbi sürəc(1979-2014-ci illər)

Dr. Pərvanə Məmmədli

Güney Azərbaycanında ədəbi prosesini konkret olaraq bir ilin həddləri daxilində qiymətləndirməyin öz çətinlikləri var .Ədəbi prosesin bütün istiqamətlərini özündə birləşdirən nəşr və mətbu orqanların olmaması,olanların da ardıcıl fəaliyyət göstərməməsi bir ilin ədəbi hadisələrini yaxın tarixi ədəbi keçmişin aparıcı istiqamətləri zəminində araşdırmaq zərurəti yaradır.

Bu gün Güney ədəbi prosesində 1979-cu il inqilabından sonrakı vaxtla yeni əsrin əvvəllərindəki bədii dünyagörüş arasında yaxın və fərqli cəhətlər meydana çıxmışdır.1979-cu il inqilabının oyatdığı ümidlər püç oldu. Arzu olunan mənəvi azadlığın üföqləri görünməz oldu,onlarca mətbu orqanların qapadıldığı ədəbi həyatdakı mübarizə, çağırış ruhunu daxili bir sarsıntı və əyilməzlik əvəz etdi.

Quzey Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi,onun dünyada söz sahibi olması Güneydə milli özünəqayıdışa böyük təkan verdi. Arazın hər iki tayında vahid bədii dünyagörüşün, hətta deyərdik ki, ortaq ədəbi prosesin formalaşma prosesini ortaya çıxdı. Ədəbi janrların mənzərəsindəki fərqlərə baxmayaraq bu gün Güney və Quzey Azərbaycanında poeziyadakı axtarışların məzmun və sənətkarlıq tutumu bunu təsdiq edir.

Bütün siyasi məhdudiyyətlərə baxmayaraq Cənubdakı son 15-20 ildəki hadisələr ədəbiyyatın milli mahiyyətini müəyyən etdi. Özündən sonra ədəbiyyatda iz qoyan bu tarixi gedişləri, hərəkatları sadalamaq yerinə düşərdi.

1997-ci ildə Hatəminin prezidentliyə seçilməsi Azərbaycan türkcəsində nəşrlərin artmasına zəmin yaratdı. Milli problemlərin həllindəki boşluqlar tələbə hərəkatlarının başlamasına təkan verdi. Təbrizli Çehreqaninin Məclis namizədliyinin rədd edilməsi Azərbaycan tələbə hərəkatının daha da aktivləşməsinə gətirib çıxardı. Tanınmış ziyalıların prezidentə imzaladığı məktub-müraciətlər cavabsız qalsa da, ictimaiyyətdə geniş əks-səda doğurdu

Babəkin azadlıq simvoluna çevrilmiş doğum gününün hər il Babək qalasında qeyd olunması xalq yığıncağına, yürüşünə, nəhayət, qurultayına çevrildi. Bu kütləvi yürüş aksiyalarında daxili etirazların bəyanı, özəlliklə özünü təsdiq, milli kimlik ön planda idi. Dövlət bunun qarşısını alsada da, bu etiraz aksiyası sonralar başqa formalarda üzə çıxmağa başladı.

İran KİV-də türkləri təhqir edən verilişlərə, özəlliklə dövlət qəzetində çıxan karikaturaya etirazlar kütləvi hal aldı, ədəbi-siyasi aləmdə böyük əks-səda doğurdu. Təbrizin "Traktor" futbol komandası bunu həm də kütləvi etirazlara meydan oldu. Son vaxtlar komandanın oyunları həm də milli hüquqlarını tələb edənlər üçün meydana, eləcə də milli şüarlar üçün tribunaya çevrilməyə başlayıb.

Urmu gölü ilə bağlı etirazlar beynəlxalq aləmdə də əks-sədaya səbəb oldu. 2008-ci ildən bu yana Urmu gölünün suyunun azalması yavaş-yavaş özünü ciddi şəkildə göstərir və Azərbaycan ziyalıları və milli fəalları buna görə dövlətə iradlarını bildirib xəbərdarlıq edirlər. Gölün qurumasının qabağını almaq üçün heç

bir tədbir görməyən İran hökumətinə qarşı xalq „Urmu gölü can verir, Məclis onun qətlinə fərman verir“ şüarını hər yerdə gündəmə gətirir. Bu ekoloji təhlükə artıq lokallıqdan çıxıb, beynəlxalq ictimaiyyətin də nəzərini cəlb edib.

60-cı illər nəslə əvvəlki nəsillərin yaradıcılığının məruz qaldığı çox sınaqlardan xəbərdar oldu, nəticə çıxardı. S. C. Pişəverinin birillik demokratik hökumətinin xoşbəxt günləri uşaqlıq və gənclik dövrünə düşənlərin yaşı artıq 20-dən, 30-dan çox idi. Ədəbiyyata öncəkilərdən fərqli düşünən nəsil gəldi: Səməd Behrəngi, Qulamhüseyn Saidi (Gövhər Murad), Əliza Nəbdil (Oxtay), Mərziyə Üskiyi (Dalğa), M. Şəhriyar, Həbib Sahir, Səhənd və b. gəldi.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan yazarları öz ana dil və ədəbiyyatı ilə bərabər fars dili və ədəbiyyatını da təbliğ etmiş, bir çox əsrlər boyu fars dilində dəyərli ədəbi əsərlər yaratmışlar. Sonucda fars ədəbiyyatında «Azərbaycan səbgi» kimi bir ədəbi üslub da meydana gəlmişdi. Bu da bəllidir ki, İranda Azərbaycan şairləri uzun müddət başlıca olaraq farsca yazmaq zorunda qalmışlar. Bu dildə yazıb sənət zirvəsinə yetən şairlər çox olmuşdur. Bununla belə öz doğma dilini unutmayanlar və ya uzun müddət yad dildə yaratdıqdan sonra yenidən öz kimliyinə qayıdıb milli-mənəvi irsini zənginləşdirən şairlər də az deyildi. Onlardan biri və ən nəhəngi Azərbaycan xalqının ölməz şairi Məhəmməd Hüseyn Şəhriyar idi. Əsrin ən böyük şairi ənənəvi fars şeirinin ustadı sayılan M.Şəhriyar doğma Azərbaycan türkcəsində «Heydərbabaya salam» kimi çox qiymətli bir əsər yaratdı. ”Elinin dərini farsca söyləyən” ölməz Şəhriyar ötən əsrin 50-ci illərində ana dilində yazdığı əsərləri ilə uzun illər yasaqlanmış Azərbaycan türkcəsinə sanki yenidən can verib yaşatdı.

Şəhriyarın «Heydərbabaya salam»ı və doğma dildə yazdığı digər şeirlər Cənubda milli ədəbiyyatın, milli düşüncənin intibahına səbəb oldu. Şəhriyar bu poeması, ümumiyyətlə doğma dildə yazdığı əsərlərlə Azərbaycanda yeni ədəbi cərəyan, məktəb yaratdı. Bununla tək Azərbaycanda deyil, bir çox Şərqi ölkələrində bu ruhda, bu səpgidə yeni-yeni əsərlərin yazılmasına səbəb oldu.

«Heydərbabaya salam» yaradıcı gənclərdə yurda olan məhəbbəti və bu əsərin köməyi ilə onlarda türk dilində yazmaq meylini gücləndirirdi. Beləliklə, «Heydərbabaya salam» əsəri Azərbaycan türkcəsinin assimilyasiyaya müqavimətini güclü surətdə nümayiş etdirdi və İranda türkdilli ədəbiyyatın daha da inkişafına təkan verdi.

Şəhriyarın Cənubi Azərbaycan poeziyasının inkişafındakı rolu müasirləri arasında heç kəslə müqayisə edilməyəcək dərəcədə güclü idi və inqilabdan sonra da Şəhriyar ədəbi mühitin ən nüfuzlu simalarından biri oldu.

Güney Azərbaycandan olub, İrana dünya miqyasında şöhrət qazandıran bir yazıçı da Qulamhüseyn Saidi idi. Ömrünün sonlarını mühacirətdə – Fransada başa vurmaq məcburiyyətində qalan Qulamhüseyn Saidinin səssiz – pantomim əsərlər yazmasının səbəbi mövcud rejimin soydaşlarının ana dilinə qoyduğu yasağa qarşı etirazla bağlı idi. Ssenari müəllifi olduğu filmlər beynəlxalq aləmə səs salmış, İran kinematoqrafiyasının Qızıl fonduna daxil olmuşdu. (Bu gün İran filmlərinin Avropada yüksək ödüllər qazanması da onun açdığı cığırla, yaratdığı məktəblə birbaşa bağlıdır. – P.M.) Saidinin yazdıqları ilə Q. Markes Kafka , Samoel Bekt və Gi de Mopassanın yazdığı əsərlər arasında bir oxşarlıq var. Bu əsərlərlər fanatizm,

cəhalət, qorxu və fəlakət burluğanına düşmüş insanların vəziyyətini təsvir edirdi. Onun əsərlərində markessayağı yarı əfsanə,yarıcanlı varlıqların insanlarla ünsüyyəti, Mopassanın hekayələrində rastlanan kəskin sarkazm,insanın ən çıxılmaz vəziyyətlərdə tənəzzülü, kafkasayağı “çevrilmələr” - əhli havalıların(şizofren xəstələrin) dünyaya özəl baxışları və s.çoxdur. Qulamhüseyn Saidi həm də Azərbaycanda və İranda mistik (sehrli) realizmin əsasını qoyub.

Hal-hazırda Kanadada (Kanada “Pen” klubunun keçmiş sədri) siyasi mühacir həyatı yaşayan dünya şöhrətli yazar, “İranda ədəbi tənqidin babası” sayılan təbrizli Rza Bərahəni çox zaman ingiliscə və farsca yazdığı əsərlərindəki qəhrəmanlarının adını, oradakı şeir parçalarını, zor durumlarında yaşadığı hissləri, acılı-şirinli yuxularda gördüklərini Azərbaycan türkcəsində qələmə alır. Ana dilinin tərənnümü, bu dildə yazmaq tək dərin ülvi sevginin göstəricisi deyil, Güney Azərbaycanda həm də özünüqoruma instinkti – kimliyini, ana dilini yasaqlayan, onu aşağılayan qüvvələrə, rejimə dirəniş simvolu olub.

Ötən əsrin 60-cı illərində Əlirza Nabdil (Oxtay) çox gənc olmasına baxmayaraq, Güney şeirində yenilik yaratdı. Ə.Nabdil Oxtayın “Tozlu piano”, “Yurd”, “İşıq”, “Səttərخانın atlıları” və s. bu kimi əsərləri original deyim tərzilə diqqəti cəlb etdi. Cənubi Azərbaycan poeziyasında süjetli lirikanın bir sıra gözəl örnəklərini yarada bildi.Bununla ədəbiyyatda yeni çıxır açdı,yeniləşmə, modernləşmə apardı.Həbib Sahir və Bulud Qaraçorlu Səhənd 29 yaşında həyatı tərək etmiş bu nakam şairin yolunu davam etdirdilər. Təbrizli Həbib Sahir ali təhsil ardınca Türkiyəyə getdi.İstanbul ədəbi mühiti,Cəlal Sahiri,Tofik Fikrəti, Şarl Bodleri sıx - sıx mütaliəsi,eləcə də Türkiyə ədəbiyyatına, fransız dilinə və ədəbiyyatına bələdliyi

və vurğunluğu sonralar onun çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatında modernist bir şair kimi tanıtdırdı. O. ədəbiyyata tər-təzə təsvir və ifadə vasitələri tapıb gətirdi. Onun “Səhər işıqlanır”, “Kövşən” və s. kitablarındakı əsərləri bunun parlaq nümunəsidir.

Bulud Qaraçorlu Səhənd Güney ədəbiyyatına xalqdan və keçmişdən gələn yeniləmiş orijinal obrazlar və dolğun ictimai-siyasi məna ilə yanaşı, insani dəyərlərə sədaqət - “başqa birisinin varlığını dərk etmək” (Hümmət Şahbazi) kimi yeni məzmun gətirdi. O, sadəcə öz xalqının deyi, eyni zamanda Vyetnamdan İspanyaya və Kübaya qədər hürriyyət mücadiləsi üçün ayaqlanmış bütün xalqların qəhrəmanlıq və şəhidlik tarixindən səhnələri şeirlərində yansıtmışdır. Eləcə də Səhəndin” Ortaq türk abidəsi "Dədə Qorqud" boyları əsasında yazdığı "Sazımın Sözü" (1965) və "Dədəmin kitabı" (1971) adlı əsərlərinin xalqda milli ruhu oyanmasına böyük təpki olub.

Əlirza Nabdil (Oxtay) çox gənc olmasına baxmayaraq, Güney şeirində həm forma, həm məzmunca yeniləşmə, modernləşmə apardı.

Sahir və Səhənd şeirə yenilik gətirdilər: Sahir formada, şeir biçimində; Səhənd isə yeni çağdaş məzmunlu şeirləri ilə. Sahirin şeirləri romantizmi, Səhəndinki isə siyasi motivləri ilə seçilirdi. Əlirza Nabdilə gəlincə, o, klassik şeir ənənələrindən tamamilə uzaqlaşmış, poeziyaya yeni düşüncə tərzini, məzmun və sərbəst struktur, forma gətirdi. Bugünkü dillə desək, Güneydə şeiri modernləşdirdi. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, ötən əsrin iyirminci illərində çağdaş Türkiyə ədəbiyyatının İranda

davamçısı olan Tağı RUFət ədəbi-bədii fikirdə təcəddüd - yeniləşmə yaratmışdı ki, bu da sonralar yaranacaq yeni şeirin ilk işartıları idi.

1978-79-cu illər İran inqilabı xarakterinə görə çox unikal idi. Ölkəni az qala amerikalıların əli ilə idarə edən şah islamçı dindarların və solçu əqidə-əhvalı kütlənin nifrətinin səbəbləri az deyildi. İran dünyanın çoxmillətli dövlətlərindən olduğu üçün milli problemləri də yetərincə idi. Elə xalqın ayağa qalxması, küçə və xiyabanlara çıxması sosial, siyasi, mədəni qatlardakı çatlarla bağlı idi. Səslənən şüarlarda, çıxışlarda, yazılan elamiyyələrdə bu, aydın görünürdü. Amma həlledici məqamda bu, monarxiyaya qarşı yönəlmiş demokratik xalq inqilabı birdən istiqamətini kəskin dəyişdirib, sonucda İslam təmayüllü oldu.

İranda din amili həmişə güclü olub. Və Xomeyni kimi nüfuzlu din xadimi xalqı öz ardınca apara bildi. 1978-ci ilin əvvəlində şah, rejimə qarşı baş qaldırmış antiimperialist, antimonarxist xalq hərəkatı sonda İslam inqilabı kimi tarixə daxil oldu. (Bir çox mənbələrdə haqlı olaraq, onu ilkin başlanğıcda olduğu kimi, 1978-79-cu illər İran inqilabı adlandırırlar.)

Güney azərbaycanlılar ictimai-siyasi sahədə milli istək və arzularını reallaşdırma bilməsələr də, 1978-1979-cu illər İran inqilabı mədəni həyatın gedişində xüsusi bir canlanma, dirçəliş mərhələsinin yaranmasına səbəb oldu. 1978-79-cu illər İran inqilabından sonra Güney Azərbaycanda sanki bir mətbuat bumu yaşandı. Belə ki, bədii əsərlərin çoxu kitablardan çox qəzet və jurnallarda yayılırdı. (Belə hal Məşrutə inqilabı illərində də olmuşdu. – P.M.) Bir-birinin ardınca nəşr olunan qəzet və jurnallarda əsas yeri poeziya tuturdu. Çünki şeirlər başqa janrlara nisbətən daha böyük imkanlara malik idi və aktual mövzulara dərhal müdaxilə edirdi.

Ümumiyyətlə, Güney ədəbiyyatında bütün Şərqdə olduğu kimi, poeziya başqa janrlarla müqayisədə həmişə hökmran mövqedə olub.

Keçən əsrin qırxıncı illərinin ortalarında ilk dəfə əlinə qələm almış gənc istedadlar bir də otuz ildən artıq bir müddətdən – İslam inqilabının qələbəsindən sonra Azərbaycan dilində nəşr olunan müxtəlif jurnalların səhifələrində öz yaradıcılıqlarını davam etdirməyə imkan tapdılar.

1978-79-cu illər İran inqilabından sonra yaradıcı ziyalılarda millətsevərlik, türklük hissləri daha da gücləndi. Xalqın uzun illər yaddaşında qalıb yaşayan aşırı yaradıcılığına, dastanlara, qəzəl janrına geniş meydan açıldı. 1980-90-cı illərdən başlayaraq, ədəbi prosesdə canlanma baş verdi. Ədəbiyyata yeni nəsil, yeni dalğa gəldi.

Güney Azərbaycan ədəbiyyatında ağır terror və repressiyalara baxmayaraq, istibdad dövründə də doğma dildə xalqın narazılıq, nifrət və qəzəb duyğusunu əks etdirən şeirlər, hekayələr və s. yazılmış, folklor nümunələri toplanmışdır. Təbii ki, bu əsərlərin əksəriyyəti işıqüzü görməmiş, bəziləri isə məhv edilmişdi. Onlardan ələ düşəni yeri gəldikcə çap olunur, oxuculara çatdırılırdı. Güney Azərbaycan ədəbi fikrinin görkəmli nümayəndələri ətrafda baş verən olayları əks etdirən mətbu orqanlarına xalqla ünsiyyət tribunası kimi baxırdılar. Şairlər 1979-cu il aprel inqilabına qədər və ondan sonrakı dövrdə yazdıqları əsərləri dərc etdirməklə xalqa özünə qayıdış, özünüdərək ruhu aşılamağa, milli birlik yaratmağa çalışırdılar. Başlanğıcda xalq inqilabı olub, sonralar başqa məcraya yönələn inqilab xalqı ağ günə çıxarmadı. Bu isə öz bədii əksini H.Sahir, H.Tərhan, Çayoğlu, F.Həsari, S.Salis və M.Məhzunun yazdığı tənqidi yazılarda tapdı. İnqilabın yaratdığı dalğa,

sonra 8 il davam edən İran-İraq müharibəsi, daha sonra inqilabçı qüvvələrin məğlubiyyəti ədəbiyyata da təsir etdi. O dövrün ən uğurlu yazıçı və şairləri təqiblərdən əziyyət çəkdi, bir çoxu dünyasını dəyişdi.

İnqilabdan sonrakı Güney ədəbiyyatının öz üzərində təsirini daim hiss etdiyi Şəhriyardan sonra ikinci sima Bulud Qaraçorlu Səhənd idi. Səhənd Pəhləvi rejiminin qəti qadağalar dövründə yazdığı anadilli əsərləri, xüsusən “Dədə Qorqud” dastanları əsasında yazdığı ”Sazımın sözü” poeması ilə geniş şöhrət tapmışdı. Bu kitab özündən sonra yeni poemaların, o cümlədən Məhəmmədağlı Zehtabının “Şahin zəncirdə”, Sönməzin ”İsanın son şamı”, Barışmazın ”Nəğmə dağı”, Savalanın ”Xan çoban və Sara”, Heydər Xətibinin “Püstə nənə”, İmran Səlahinin “Ağbulaq qəhrəmanı” və bu kimi başqa poemaların yaranmasına səbəb oldu. Səhəndin Şəhriyarın özünü belə ana dilində əsərlər yazmağa çağırması, Şəhriyarın ona böyük sevgi ilə ithaf etdiyi ”Səhəndiyyə” poeması Səhəndi ədəbi mühitin ən görkəmli şəxsiyyətlərindən, ustadlarından birinə çevirmişdi. Şəhriyar və Səhənd gənc nəsli milli ruha, milli varlığa hədsiz sevgiləri ilə cəlb edirdilər.

Güney Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında qəzəl həmişə mühüm yer tutur. Bu qəzəllərdə çox zaman ərəb-fars sözləri, tərkibləri ilə yüklənmiş ənənəvi məhəbbət və dini mövzularla yanaşı, real həyati problemlərin əksi də geniş yer tutur. Artıq şairlər şəxsi problemlərinin dar çərçivəsində qalmayıb, cəmiyyətin ehtiyaclarına diqqət yetirir, həyatdan doğan əsl həyəcanları öz şeirlərində ifadə edirlər. Bu deyilənlər Savalan, Sönməz, Hamid, Məhəmmədağlı Zehtabi və Behruz İmaninin yaradıcılığında daha çox nəzərə çarpır. Klassik Şərq poeziyası ənənələrinə sadıq qalan bu şairlər onu canlandıraraq yeniləşdirir, əski üsluba

formal yanaşmadan müasir şəraitdə ondan bacarıqla istifadə edib, kano(e)nik forma ilə aktual mövzunu ustalıqla birləşdirirlər.

Yeni gənc nəslin nümayəndələri Bariz, Rəsul Yunan, Xosrov Barışan qəzələ yeni ruh və məzmun gətirir.

Dövrün öndə gedən şairləri Şəhriyar, Səhənd, Həbib Sahir, Yəhya Şeyda, Sönməz, Məhəmmədağı Zehtabi, Savalan, Həmid Nitqi, Haşım Tərhan, Alov, Həmid Nitqi, Savalan Valeh, Müzəffər Dirəfşi, Qaflantı, Saplaq, Şəhrək, Məhəmmədəli Məhzun, Türkoğlu, Aydın, Daşqın və başqaları idi. Ədəbiyyatın aparıcı qolu olan poeziya geniş xalq kütlələri arasında yayılır, oxucusunu tez tapırdı.

Güney Azərbaycanda nəsr poeziyaya nisbətən zəif inkişaf etmişdir. Bir sıra məlum səbəblər üzündən (nəşredilmə imkanının məhdudluğu, ənənəvi Şərq mühitinin poeziyaya üstünlük verməsi və s.) nəsr nümunələri az yazılmışdır. Əslində Şərq ədəbiyyatlarının bir çoxunda, o cümlədən Azərbaycanda da nəsrin tarixi və məşəbəbi yaxın yüzilliklərə təsadüf edir. Elmi-ədəbi dilin ləng inkişafı da Güneydə epik əsərlərin yaranmasını ləngitmişdir. Nəsrə poeziyaya nisbətən fikirlərin çox zaman açıq və birbaşa verilməsi gərəkdii, ölkədəki siyasi durumun isə bunu mümkünə etməsi də səbəblərdən biridir.

Bunu da qeyd edək ki, Güney Azərbaycanda nəsrin inkişafı üçün həyat materialı zəngin olduğundan, burada baş verən hadisələr əsasən Şimalda böyük bir ədəbiyyatın mövzusuna çevrilmişdir.

Cənubda inqilabdan sonra Azərbaycan dilində mətbuat nümunələrinin çoxalması, onlardan bir qisminin müasir tələblərə uyğun yüksək səviyyədə çap

olunması ana dilli nəsrin formalaşması üçün də real zəmin yaratdı və nəsr əsasən 80-ci illərin ikinci yarısından inkişaf etməyə başladı.

Hekayə, bədii oçerk, memuar ədəbiyyatı ilə yanaşı roman janrında da əsərlər yaranırdı. Gəncəli Səbahi, Həmid Məmmədzadə, Ağçaylı, Rəhim Dəqiq, İsmayıl Hadi, Nasir Mənzuri, Nasir Merqatı, M. Ocaqverdi, J. Əli, Əlif Nuranlı və başqalarının əsərləri Cənub nəsrinin məzmun və bədii keyfiyyətləri haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Məlum siyasi səbəblərdən Quzeyə və Güneyə parçalanmış vətənimizin hər ikisində yaşayıb yaranan yazarlarımız Zöhrab Tahir, Pənahi Makulu, Fəthi Xoşginabi, Əli Tüdə, Mədinə Gulgun, Balas Azəroğlu, Həkimə Billuri, Məhəmmətağı Zehtabi, Qulamhüseyn Beqdeli, İsmayıl Cəfərpur, Əbülfəzl Hüseyini, Həmid Məmmədzadə, Məhəmməd Biriya, Qafar Kəndli, Məmmədəli Afiyət və b. Güney ədəbiyyatının inkişafında önəmli rol oynayıblar.

2006-cı ilin mayın 22-də Babək qalasına ənəvi yürüşə qoyulan qadağa ilə barışmayan narazı kütlə Güney Azərbaycanın iri şəhərlərində-Təbriz, Ərdəbil, Miyana, Meşkin, Marağa, Urmu və digər bölgələrdə narazı izdihamlı aksiyalar keçirmişdi. Bu tarixi-siyasi hərəkət Azərbaycan türklərinin mədəni-kültürəl həyatında silinməz izlər qoyaraq milli-ədəbi hadisəyə çevrildi. Ana dili uğrunda, milli kimlik uğrunda mücadilə nəticəsiz qalmadı, 2006-cı ildən sonra yaranan ədəbiyyat çox fərqli oldu. Farsca yazan yazarlar ana dillərinə qayıdaraq yeni əsərlər yaratdılar.

Bundan sonra yeni fikirli, gənc nəsil meydana gəldi. Həmin nəsil çağdaş ədəbiyyatın əsasını qoydular. Ədəbi meydana çıxan bu gənc şair və yazıçılar

özlərindən öncəki nəsillərdən fərqli, oldu. Bir qismi milli ruh, milli kimliyə söykənən, o biri qismi isə Qərb təmayüllü, avanqard şeir yazmağa meyilləndilər. Mövzu bolluğu, fikr sərbəstliyi, üslub çox çeşidliliyi ilk sırada nəzəri cəlb edir.

Meydanlarda, səngərlərdə yaranan döyüş ruhlu poeziya daha çox şüar, xitab xarakteri daşıyırdı. Folklorla tapınan şairlər də yeni, fərqli bir söz deyə bilmirdilər.

90-cı illərdə ədəbiyyata gələn avanqard nəsillərin sənət prinsiplərini şüar, tələb, bəyanatlarla irəli sürən daşlaşmış, kirəcləşmiş mövqeləri birdəfəlik, kökündən qoparmağa çalışırdı. Çağdaş modern şeirə körpü salanların önündə gedənlərdən biri Səhər xanım Rəiszadədir. Bu poetik hərəkatı açıq şəkildə ilk öncə Süleymanoğlu, Nigar Xiyavi, Nasir Merqatı, Nadir Əzhəri, Əziz Səlami, Məhəmmədrza Ləvayi, Atilla Maralanlı, Lalə Cavanşir, Kiyav Xiyav, Hadi Qaraçay, Səid Muğanlı, Heydər Bayat, Saleh Ətəyi, bir qədər sonra İlqar Müəzzinzadə, Məliha Əzizpur, Xosrov Barışan, Elşən Böyükvənd, Ramin Cahangirzadə, Aydın Araz, Rəsul Yunan, Solmaz Məmmədrizayi, Türkan Urmulu, Ramin Cabbarlı, Məsud Haray, Ülkər Ucqar, Şəlalə Cavanşir, Ərsan Ərel, Duman Ərdəm, Aydın Araz, Məhəmməd Rza Çalğın, Zaman Paşazadə, Ziba Kərbasi yaratmağa səy göstərir və adını çəkə bilmədiyim digərləri bu yolda yeni cığırla irəliləyirlər.

Bu gün Güney Azərbaycanda müqavimət, “dirəniş ədəbiyyatı” ön plandadır. Əsərlərin əsas motivi ana dili və vətəndir. Bundan sonra kimlik axtarışı, azadlıq, eləcə də narazılıqlardan doğan daxili üsyan hissi kimi mövzular yer alır.

Güney Azərbaycanda yeni ədəbi nəsil çətinliklə də olsa, formalaşmış. Artıq özəlliklə son on ildə, internetin də yaygınlaşmağa başlamasından sonra gənclər arasından ədəbi yaradıcılığa meyl göstərən və sözün əsl mənasında modern üslubda əsərlər yaradan gənc nəsil yetişib. Çox sayda ədəbiyyat portalları və bloqlar yayınlanmaqdadır. Avropada və Amerikada yaşayan və çox dəyərli əsərlər yaradan yazarlar vardır.

Gənc yazarlar modernizmin devizindən irəli gələn “qlobal düşünüb, lokal yanaşmaq” üsulundan yararlanırlar. Yeni nəsil anadilli yeni ədəbiyyat yaratmağa israrlıdırlar. Gənc yazarlar dünya ədəbiyyatını mənimsəməyə, onun ən gözəl nümunələrini ana dilinə çevirməyə və yeni üslublu şeirlər yazmağa səy göstərir, bir sözlə, çağdaş fikir və düşüncələrə yiyələnib, dünya bədii-estetik sənətinin qazandığı uğurlardan faydalanırlar.

Poeziyanın xalqın danışan dili olması az qala bütün Güney şairlərinin əsərlərində yekdilliklə təsdiqlənir. “Elinin dərini farsca söyləyən” ölməz Şəhriyar ötən əsrin 50- ci illərində ana dilində yazdığı əsərləri ilə uzun illər yasaqlanmış Azərbaycan türkcəsinə sanki yenidən can verib yaşatdı. Şəhriyarın “Heydərbabaya salam”ı və doğma dildə yazdığı digər şeirləri Cənubda milli ədəbiyyatın, milli düşüncənin intibahına səbəb oldu. Şəhriyar bu poeması, ümumiyyətlə doğma dildə yazdığı əsərlərilə Azərbaycanda yeni ədəbi cərəyan, məktəb yaratdı.

Vaxtilə tanınmış ziyalı, türkoloq doktor Cavad Heyət müsahibələrindən birində söyləmişdi ki, “Heç bir millətin ədəbiyyatında mövcud olmayan həsrət

ədəbiyyatımız var. Həsərət ədəbiyyatı bizim üçün də dərdlərimizi bölüşmək, mənən birləşmək vasitəsidir”.Və ötən əsrin 40-cı illərindən başlayaraq daim zirvədə olan həsrət ədəbiyyatının yerini yarım əsrdən sonra özündə kimlik axtarışını ehtiva edən dirəniş,müqavimət ədəbiyyatı tutdu.

Bu gün Güney Azərbaycanda dirəniş ədəbiyyatı ön plandadır. Əsərlərin əsas motivi ana dili və vətəndir. Kimlik axtarışı, azadlıq, eləcə də real cəmiyyətdən doğan daxili etiraz,mövcud durumdan narazılıq hisslərinin ifadəsi qabarıqdır.

Güney Azərbaycanda yeni ədəbi nəsil çətinliklə də olsa, formalaşmış. Artıq özəlliklə son on ildə, internetin də yayınlanmağa başlamasından sonra gənclər arasından ədəbi yaradıcılığa meyl göstərən və sözün əsl mənasında modern üslubda əsərlər yaradan gənc nəsil yetişib. Çox sayda ədəbiyyat portalları və bloqlar yayınlanmaqdadır. Avropada və Amerikada yaşayan və çox dəyərli əsərlər yaradan yazarlar vardır.

Gənc yazarlar modernizmin devizindən irəli gələn “qlobal düşünüb, lokal yanaşmaq” üsulundan yararlanırlar. Yeni nəsil anadilli yeni ədəbiyyat yaratmağa ısrarlıdırlar. Gənc yazarlar dünya ədəbiyyatını mənimsəməyə, onun ən gözəl nümunələrini ana dilinə çevirməyə və yeni üslublu şeirlər yazmağa səy göstərir, bir sözlə, çağdaş fikir və düşüncələrə yiyələnib, dünya bədii-estetik sənətinin qazandığı uğurlardan faydalanırlar.

Bu gün Cənubda bütün çağlara məxsus “atalar və övladlar” problemi – yeni ədəbi nəsillə yaşlı nəslin dartışması yaşanır.İnqilabdan sonra folklorə, milli poetik ənənələrə qayıdış,xüsusən “Heydərbabaya salam” poeməsindən sonra,klassik

şeyr,xüsusən divan ədəbiyyatından irəli gələn ənənələri sənəitdi. İllərcə poetik dilə hakim kəsilmiş kanonları xalqın həyat tərzinin, milli düşüncəsinin əksi olan bədii təsvir elementləri əvəz etdi. Quzey Azərbaycan poeziyası ilə yaxın ünsiyyət şeyr dilini sxematizmdən, yersiz bellestrizmdən uzaqlaşmağa təkən verdi. Bunlarla yanaşı Cənub ziyalılarının Avropaya mühacirəti, eləcə də müasir informasiya mübadiləsi Cənub poeziyasında modern şeyr axtarışlarını əsas istiqamətlərindən birinə çevirdi.

Gəncələr ədəbi klişə və şablonları sındırmaq iddiasında bulunub, əvvəlkiləri inkar edirlər. Sonuncular özlərini postmodernist cərəyanın nümayəndəsi adlandırırlar.

Güneydə modern şeyrin qurucularından olan dr.Həmid Nitqi yazırdı ki, modern ədəbiyyatı yaratmaq üçün modern bir dil olmalıdır. Dr.Həmid Nitqi bunu dillə bağlı çalışmalarında, şeyrlərində təsdiq etdi.

Ədəbi prosesin hazırkı durumuna və bu durumun əsas cəhətlərinə nəzər salsaq, belə bir mənzərə ilə qarşılaşmalı olarıq: ədəbiyyatın əsas vəzifəsi ana dilində yazmaq və onu işlək ədəbi dilə çevirməkdir. Almaniyada yaşayan tanınmış şeyr Süleymanoğlunun belə bir fikri var: “Dil varlığın evidirsə, Güneydə azərbaycanlılar uçurulmuş bir evdə yaşamaq zorunda qalıblar”. O, çıxış yolunu bu evi – varlığı yenidən tikməkdə görür. Bunun da şeyr və yazarların görəvi olduğunu söyləyir.

Bu gün Güneydə ədəbi dil problemi var. Hərə bir ləhcədə, şivədə yazır. Bəzən kim hansı ləhcədə danışırsa, elə də onu kağıza köçürür. Ləhcələrin çoxluğu və şifahi nitqdə onlardan istifadə təbii haldır. Lakin vahid ədəbi dil formlaşmalıdır.

Güneydə son illərdəki yazılar Anadolu və ya İstanbul türkcəsində, Quzey Azərbaycan türkcəsində və ortaq türkcədə yazmağa cəhd edirlər (mərhum dilçi-professor Həmid Nitqi də 32 il öncə ortaq türkcəni təklif etmiş və doktor Cavad Heyətlə birgə “Varlıq” dərgisinin timsalında buna nail olduğunu göstərmişdi. – P.M.). Son illər gənc yazarlar arasında Anadolu və ya İstanbul türkcəsində yazmaq ənənəsi daha çox yayılıb.

90-cı illərdə ədəbiyyata gələn avanqard nəsil sənət prinsiplərini şüar, tələb, bəyanatlarla irəli sürən daşlaşmış, kirəcləşmiş mövqeləri birdəfəlik, kökündən qoparmağa çalışırdı. Çağdaş modern şeirə körpü salanların önündə gedənlərdən biri Səhər xanım Rəis zadədir. Bu poetik hərəkatı açıq şəkildə ilk öncə Süleymanoğlu, Nigar Xiyavi, Nasir Merqatı, Nadir Əzhəri, Əziz Səlami, Məmmədrza Ləvayi, Atilla Maralanlı, Lalə Cavanşir, Kiyan Xiyav, Hadi Qaraçay, Səid Muğanlı, Heydər Bayat, Saleh Ətayi, bir qədər sonra İlqar Müəzzinzadə, Məliha Əzizpur, Xosrov Barışan, Elşən Böyükvənd, Ramin Cahangirzadə, Rəsul Yunan, Solmaz Məmmədrizayi, Türkan Urmulu, Ramin Cabbarlı, Məsud Haray, Ülkər Ucqar, Şəlalə Cavanşir, Ərsan Ərel, Duman Ərdəm, Aydın Araz, Zaman Paşazadə, Ziba Kərbasi yaratmağa səy göstərir və adını çəkə bilmədiyim digərləri bu yolda irəliləyirlər.

Adətən ilin ədəbi mənzərəsini yazarların həmin ildə çıxan kitabları, ədəbi-bədii jurnallarda nəşr olunan bədii yazıları ilə bəlihləmək olur. Güneydə son sürəclər sinirsiz internet şəbəkəsindən yetərincə yararlanılır, nəşr və mətbuatın görəcəyi iş sosial şəbəkə aracılığı ilə çözümlənir. Artıq bir neçə tanınmış yazarın yüksək tələblərə cavab verən elektron dərgiləri ədəbi fəzadakı boşluğu doldurmaq

üçün çaba göstərir və geniş oxucu auditoriyası qazana bilir. (Məs. “İşıq”, “Düşərgə”, “Maral” və s.). Ölkədə Azərbaycan türkcəsində çıxan əsərlərə qoyulan məhdudiyətlər(senzura), eləcə də azsaylı və qısa kəpənək ömrünə məhkum olan qəzet və jurnallar bu işin öhdəsindən gələ bilmir. Bu üzdən də daha çox internet şəbəkəsində yayınlanan eləcə də yazarlarla şəxsi əlaqə qurub məktublaşma zamanı əldə etdiyimiz materiallardan bəhs etmək məcburiyyətindəyik. Güneydə yazarın 1-2 kitabı işıq üzü görürsə, bir o qədər çox sayda da kitabı nəşriyyatda çap olunmaq iznini gözləyir.

2014-cü ildə çap olunmuş kitabların içində şeir topluları çoxluq təşkil edir. İsmayıl Mədədi Ülkərin “Urmu gölü” nə həsr olunmuş şeir antologiyası kitabı, Mustafa Şeyxpurun “Dünya durduğum yerdə qurtarır”, Fəruba Mürtəzainin “Dilim ağzımda quruyur”, Məlihə Əzizpurun “Göy gözlü tanrı”, Fəranək Fərid İpəyin “Yuxuda ayılmaq”, Aydın Arazın “Axşamlar gedir,yoxsa qayıdır”, Nəsim Köhnəsalın “Yarım açıq çamadanlar”, Xosrov Barışanın “İçdim Təbrizin küçələrini”, Həsən İldırımın “Üşütmə içində istədiklərim”, Babək Qocazadənin “Təbrizimə yana-yana baxaydım” şeir topluları, N.Sübhinin “Soyuq gecə” hekayə toplusu kitabı və başqalarıdır.

Ekoloji fəlakət olan Urmu gölünün quruması və bunun rəsmilər tərəfindən qarşısının alınmaması uğrunda tək siyasi fəallar mücadilə aparmır. Bu artıq ədəbiyyatda da gündəmdən düşməyən mövzulardan birinə çevrilib. Tanınmış şair İsmayıl Ülkər 500 səhifə həcmində “Urmu gölü” nə həsr olunmuş şeir antologiya kitabını hazırlayıb. Kitabda ötən əsrdə Urmu gölünü vəsf edən söz ustaları Tağı Rüfət, Məhəmməd Biriya, Məmməhüseyn Şəhriyardan tutmuş, çağdaş şeirin önündə

gedən Hadi Qaraçay,İsmayıl Ülkər, Rükəyyə Kəbiri,Kiyan Xiyav,Nigar Xiyavi kimi şairlərin şeirləri çap olunub .Əvvəlki nəslin yaradıcılığında bu gölün əsrarəngiz gözəllikləri mədh olunursa,sonrakı nəslin əsərlərində gölün mənzərə-portreti tam fərqli olaraq ağırlı ilə yüklənmiş ağılarda verilir. Təbrizdə 40-cı illərdə "Şairlər məclisi"nin qurucularından və son təmsilçilərindən biri, qocaman şair və yazıçı Haçım Tərlan ötən il ömrünün 90-çı ilində həyatla vidalaşarkən də yaşadığı ölkədə Urmu gölünün qurudulmasından rahatsız idi. Şair son şeirlərindən birində yazırdı;

Qürbət eldə qəribsədim, elimi qaytarın mənə

Dərələrım köz bağılyıb, selimi qaytarın mənə.

Axtarıram həzin həzin itirdiyim gölün izin

Dünyada hər nə var sizin, Gölümü qaytarın mənə.

Çox kədərli dir ki,Urmu gölü artıq Aral gölünün taleyini yaşayır.Kitabda Ülkər Ucqarın səssiz fəryadı da buna işarədir.

Sənin iki qurtumluq qumral gözüne

necə inanım?

O yekəlikdə

mavilikdə

Urmu gölü ilğım imiş

əlimi atanda duza çıxdı!

Dalıram inanmıram

cumuram inanmıram

boğuluram inanmıram.

Güney poeziyasının gənc nəslini birləşdirən ümumi amil onların vətən, milli dil haqqında eyni mövqedən çıxış etmələridir. Bu poeziyanın məzmunca hüdudları da genişdir. Azərbaycançılıq, turançılıq düşüncəsi yeni Cənub şeirinin ideya zirvəsinə vüsət verməklə yanaşı, onun poetik ifadə imkanlarını, üslub çalarlarını da zənginləşdirir. Quzey Azərbaycan şeirinin üslubi təmayülləri Səməd Vurğun, R.Rza, B.Vahabzadə, M.Araz timsalında Cənub şeirinin yeni istiqamətlə formalaşmasında xüsusi yeri olduğu kimi, çağdaş türk şeirinin də mövqeyi hiss olunur. Özəlliklə, Nazim Hikmət şeirinin intonasiyası dərhal duyulur. Digər tərəfdən şairlər Avropa poeziyasını da mənimsəyir, hətta bu gün dəbdə olan postmodernizmin təmsilçilərinin adlarını şeirlərinə gətirirlər.

Muzisiyənlərdən

Bethoveni,

rəssamlardan

Pikasonu,

fəlsəfəçilərdən

Haydegeri

və

şairlərdən özümü

çooox sevirəm

mən post modern birisiyəm.(Elyad Musəvi)

Əlbəttə,şairlə mübahisə də etmək olar.Burda modern hardadır,postmodern harda başlayır?.Əsas odur ki, poetik fikir öz mərhələsini, həm də ictimai düşüncənin məsələsi etibarlı ilə genişləndirir:

Bayatılar

“Stay with me”ⁱ

söyləyirdi.

Artıq arzular gecikmişdi!

Səttarxanın tufəngini oğurlayıb,

Qarabağ dağlarında

31-ci yüzillikdə etiraz edəcəyik!!!(Solmaz Məmmədrzayi)

Səid Muğanlının şeirlərindəki Bütöv Azərbaycan dərdi, vahid Azərbaycan dili ideyası onun poetik sintaksisini bəlirtləyir. O, Güney Azərbaycan ədəbiyyat və mədəniyyətini ləyaqətlə təbliğ edən “Yaşmaq” yeni ədəbiyyat dərdisinin redaktorudur. Dərqi Quzey Azərbaycan yeni ədəbiyyatının İranda tanıtılması sahəsində də çox iş görüb. Dərginin əlavəsi olaraq onun təşəbbüsü ilə bu günə qədər 40-a yaxın kitab işıq üzünə çıxıb yayımlanıb. S. Muğanlının sevgi ilə bağlı fərqli fikirləri var:

Sevmək bir intihardır

Qar çiçəgi günəşə baxıb öldü...

Sevmək bir ittihamdır.

Sevmək təkə sevmək deyil ki.

Sənin....mənim....onun arasında

Sevmək bir inqilabdır

mən sevirəm

və...

zindandayam...

Məsud Harayın “Urmu gölü” şeiri ekoloji faciəni insanlığın faciəsi kimi ümumiləşdirir, özü də bənzərsiz bir intonasiya, daxili bağlılığı ayrılmaz təsvir çalarları ilə. Günəş də qocalarmış, Urmunun duza, ağ çalmaya dönmüş sahillərinin “tumarında” nəvazişində. Bizcə, aşağıdakı misralar Güney şeirinin yeni obrazlara, yeni poetik sistemə keçidinin uğurlu nümunəsidir.

Günəş batarkən

Saçlarını darayırdı torpaq.

Sürtülürkən saçları

Yarpaqlara budaqlara

Sürünürdüm mən də.

O qızıl saçlı peşində

Bir an saçları ağardı,

“Qocaldı” sandım günəşi

Amma o qocalmamışdı,

Yalnız saçlarını

Urmu dənizi tumarlamışdı.

Heydər Bayatın dil, yaşadığı ölkə haqqında poetik düşüncəsi 80-90-cı illərdə Cənub şeirindəki poetik üslubdan tamam fərqlidir. Onun şeirlərindəki ənənəvi sarsıntı, məyusluq və izzirab ovqatının alt qatında kin, nifrət və ironiya var.

Boynumu qucaqlamağa

Bilirəm,

Boyun çatmaz –

Bu ölkənin dar ağacları

Ucadır

Belə ki, darları uca qururlar

Son görüşdə

Boynumu qucaqlamağa

Bilirəm,

Boyun çatmaz.

Başqa bir şair //Biz, bütün tutsaq ulduzlarla// //Üzləşəcəyik tilisim qaranlıqla, //Və
Güllələrin tuşu ilə//Keçəcəyik Şəhidlik keçidindən...//söyləyən Məlihə Əzizpurun
isə dar ağacına nikbin notlara köklənən özəl baxışı var:

Sabah;

Əkilən dar ağaclarından

GUNƏŞ dərəcə

Uşaqlar...

Ramin Cahangirzadənin şeirlərində gözlənilməz poetik keçidlər “daş” məfhumuna verilmiş onlarca poeziya nümunələri içərisində seçilməyə, yadda qalmağa imkan verir.

Daşların çartlağından çıxan çiçəklər

Daş olmasınlar deyə

Baş qaldırırlar.

Və ya

Bir gün daşa dönsəm

Bütün sirlərimi

Daşlara deyəcəm!

Məhsa Mehdiinin şeirlərindəki həzinlik, kövrəklik, Təbriz sevgisindən, Qarabağ dərindən gəlir, dünyaya etirazını bəzən vərdişə çevrilmiş hayqırtı ilə yox, təmkinli bir ovqatla ifadə edir. Ümimiyyətlə formalaşmaqda olan Güney şeirindəki bu üslubun, bu poetik təhkiyənin bədii uğurları göz önündədir.

Təbrizsizləyən hər boğazda

lallığını yaşayır

insanlığın uzun dili

Urmuda

Qarabağda

Urumçuda

və Təbrizdə,

Ramin Cabbarlının şeirlərində metoforik ifadə imkanları daha genişdir. Onun “Nifrət etdiyim” şeiri həm poetik bir hekayədir, şərin, böhtanın, cinayətin mahiyyətinə “ağ yalan söyləyən” yağış tanrısına verilən dəyərdir.

Nifrət etdiyim tanrı,

Yağış tanrısıdır.

Dar küçələr qana boyanarkən

Ağ yağış göndərir,

Bütün cinayət izləri silinsin deyə.

Ülkər Ucqarın “Ovsun” şeirində nağıl təhkiyəsi, nağıl intonasiyası bənzərsiz abzaslarla zəngindir. Cənub şeirində uzun illər mövcud olan ənənəvi poetik forma və obrazlar sistemindəki gözlənilməz məqamlar onu deməyə əsas verir ki, bu poeziya inadla dilin poetik leksikonuna arxalanmaqla yeni bir bədii sistemə sahib olur. Aşağıdakı misralardakı sözlərin, ifadələrin tamamilə yeni poetik qatını görürük. Bu da öz növbəsində şeirə güclü məzmun, məna tutumu aşılayır.

Uzaqdan gələn səslərə uyma xəstəliyim var.

İlanlar yatağı-canım gecələr

Öpdüyün yerlərdən ilanlar bitib.

İlanlar yatağı-canım gecələr

Canımı saç kimi yolmağım gəlir.

İranda türkçülüyn ideoloqlarından biri olan Əli Təbrizli Pəhləvi rejiminin türklərə qarşı apardığı ayırıcılıq siyasətini lənətləyir, soydaşlarını da ana dili yasaq edilən “dilsiz başa” bənzədirdi. Huşəng Cəfəri Ə.Təbrizlinin tutduğu yolun davamçısıdır və bu gün xalqın dərin rəğbətini qazanmış şairlərdəndir. Elinin səsinə çevrilmiş şair həm də rəssamdır. “Şəkil” şeiri onun xalq arasında ən yaygın olan və uğurlu poetik əsəridir

Neyləyim dilsiz bir baş cəkəmmirəm,

Sinəmdə urək var, daş cəkəmmirəm,

Elimin gözündə yaş cəkəmmirəm

Bu elin mahnısın tarda cəkəcəm.

Tikili bir ağız cəkəcəm buma,

Bir dərin baxış ki fikrində Cuma

Yollayam şəklini Tehrana, Quma

Bir elin yoxluğun varda cəkəcəm

Yeni nəsil yazarlarının hər birinin öz özəllikləri var. Kiyav Xiyav dünya ədəbiyyatında qəbul olunmuş poetik prinsiplərdən yararlanıb, ana dilində bənzərsiz şeirlər yazmağa nail olur.

Bir dib otaq var içimdə

Pəncərəsindən baxaram Savalan ətəklərinə;

Dörd bir yanı küncüt,qara tut,və ümid.

Bir dib otaq var içimdə

Jan Pol Sarrtrın "Böyük faciə"si qədər macəralı.

Bir dib otaq var içimdə

Bir sinema filmi kimi

Hər planında kitab oxuyan mən

Və kamfa toxuyan sən.

Əziz Səlami siyasi mühacir ömrü yaşayan yazarlardandır.Yaşadığı ölkədə alman dilini də mükəmməl mənimsəyən şair bu dildə yazılmış eləcə çin, yapon, yəhudi, ispan, alman, və qırmızıdərililərin ədəbiyyatından olan şeir nümunələrini dilimizə çevirmişdir. Şairin «Qərib külək» adlı şeirində qəriblik hissi çox qabarıqdır.

Bu külək hardan gəlir görəsən?!

Qərib-qərib dəyir saçlarıma

Ürkək-ürkək toxunur üzümə
Oynayır kövrək barmaqları havada
Toxunmayır alınma
Qəlbimdə gözləyən bu sazın
Həsrətli tellərinə.
Bu külək hardan gəlir görəsən?!

Nadir Paşazadə İran-İraq müharibəsində 26 ay İraqda əsirlikdə qalıb.
Müharibənin sərt üzü və yaşadığı əsirlik N.Paşazadənin həyatında və ruhunda
silinməz izlər buraxdığından ədəbiyyata tapınıb.

Yoldaşum Uranusdan gəlmiş,
Tanışlarımın çoxu Marsdan.
Onlar günəş ardıncadırlar,
Mənsə, gecə.
Bir saat uyumaq
Və hər şeyi unutmağın

Müşahidə edilir ki, inqilabi hərəkət dövründə özünü yenidən tapan xalq ədəbi-
bədii dil mövcudluğunun bütün formalarından maksimum istifadə etməyə çalışır,
köhnə formanın yeni imkanlarını üzə çıxarır. Bugünkü gənc nəsil güldən-
bülbüldən uzaqlaşmış, həsrət, ayrılıq, göz yaşı mövzularının vaxtının keçmiş
olduğunu anlayıb. Urbanistik mövzular, postmodern estetik təmayül onların

əsərlərində aparıcı yer tutur. Bir sözlə, Güneydə ədəbiyyat bütün gücü ilə inkişafdadır.

Güneydə orta yaşlı nəslin gənc şairlərin yeni ədəbiyyat yaratmaq meyllərinə münasibəti fonunda Rza Bərahəni, Nadir Əzhəri və Nasir Davəran kimi güneyli tənqidçilərin bir-birindən fərqli fikirləri ilə bölüşmək istərdik.

Nasir Davəranın yazır ki, dünya postmodern şeiri düşüncəsi insanların mərüz qaldığı çətinliklərə laqeyd olmağa, ictimai-ədəbi prinsiplərə etnasızlıqla yanaşmağa sövq edir. Bu üslubda yazanlar da bir para yaman, yaramaz sözləri şerimizə aşılaraq, ədəbi dilimizi pozurlar. Bəlkə də bilməməmzlikdən gələn ədəbi dilimizi bayağılığa yönəldirlər. Onlar bir gün Təbriz danışığının keşiyində durur, o biri gün Zəncan deymini qoruyur, ta biri gün də İstanbul türkəcəsinə meyllənir. N. Davəran yazısının sonunu nikbin bir notla bitirib bundan yan keçən başqa şairlər haqda yazır ki, “gənc şairlərin çoxu hər bir şeydə yenilik vurğunudurlar. Elə baxışların təfavütlü olması da yaxşı haldır. Sevindiricidir ki, insanların fərqli təbiətlərini yamsılayan bunca müxətilf janrlı şeir topluları, bəlkə də həyatın özəlliklərinə güzgü tutur. Bir bir birimizi eşitməyi bacara bilsək avangard şeirimizin parlaq gələcəyi də, həmin rəngarəngliklərdən doğacaq”. (Nasir Davəran Şeirimiz bu gün Kültür jurnalı.1 s.50)

Postmodernizm cərəyanı ilə bağlı «Dismemberment» (Kəsik-kəsik etmək) əsərinin müəllifi Kanadada “Pen klub” un sabiq başqanı mühacir yazar Rza Bərahəninin postmodernlə bağlı maraqlı düşüncələri var. O yazır ki, Postmodernizm İkinci Dünya müharibəsi başa çatdıqdan və üçüncü dünya ölkələri adlandırdığımız ölkələrin yaranması ilə meydana gəlib. Bu cərəyan dünyanı kamil

surətdə görür. Bizim zehnimiz Qərbin təsiri altında parçalanıb və bu fonda Qərbin də zehni tikə-tikə olub. Bunun da içindən kəsk-kəsik yazmaq meydana çıxıb. Zehin parçalayır, sonra yazır. Məsələn, bir çox şairlərin yazdıqları şeirlərdə bir məzmun var: həmin məzmun struktur kimi qurulub və bilirsiniz ki, şair nə demək istəyir. Bu, əvvəlcədən müəyyən edilmiş bir struktura bənzəyir. Amma mən romanı və şeiri parça-parça olmuş formada yazıram.”

Tanınmış şair və tənqidçi Nadir Əzhəri yeni ədəbi cərəyan və ədəbi dillə bağlı yazır ki, son illər güneyli gənc yazarlar Quzey Azərbaycan, Türkiyə eləcə də Qərb ədəbiyyatı nümunələri ilə tanışlığı yaxşı haldır. Lakin gənc yazarlar postmodernin üsütörtülü ifadə, sitat və təsadüflərinin arxasında saxlanan xəyali manipulyasiya özəlliklərindən faydalanaraq yazmağa başlayırlar. Daha sonra o bu polemikanı davam etdirərək bildirir ki, şairlərimizin bəzisi Azərbaycan ya Türkiyə meyar dilində gücsüzlüklərini modernizm altında gizlətmək istəyiblər Tənqidçi yazının sonunda ana dilini dərinədən mənimsəməyi tövsiyə edir.

Rəsul Yunanın təmsalında Güneyli yazarlar üçün xarakterik olan yaradıcılıq səriştəsini, tərzini göstərmək istədik. Rəsul Yunan sərbəst vəznli modern şeirlə bərabər hekayə və roman müəllifidir. Hekayələrini farsca, şeirlərini isə türkcə yazır. Eləcə də Məhəmməd Rza Ləvayi. Onun modern şeir sahəsində əldə etdiyi uğurları nərsdə də keçərlidir. Onun “Arbatan” romanı çağdaş Güney Azərbaycan romanının incilərindəndir. Demək şeirlər ana dilində yazılır, nəsr əsərlərinin çoxu isə farsca olur.

Güneydə yazarların ən çox üzləşdiyi problemdən birinə toxununan Kiyav Xiyav yazır ki, “Yaşadığım ölkədə danışdığım və yazdığım dilin rəsmən

tanınmamasından çox əziyyət çəkirik. Kitablarımı da istədiyim kimi çap etdirə bilmirəm. Elə bu iki səbəbdən hər zaman dözülməz bir sıxıntı içindəyəm.” Meyar bir dilə sahib olmaq üçün çaba göstərən güneyli yazar Quzey Azərbaycanda da dil sahəsində boşluqlar olduğu fikrindədir. O nigaranchılığını söyləyib, quzeyli soydaşlarına bir mesaj ünvanvanlayır: “Bakıdan çox önəmli olan bir şeyi də umuram. O da dil məsələsidir. Azərbaycan türkcəsi. Məncə, Bakı günbəgün Azərbaycan türkcəsini zavala doğru aparır. İnanın, bizdə Bakıda olduğundan da çox dilçi var. Bu dil yerində istifadə edilməyən, qabarıq farscadan, ruscadan, ərəbcədən alınma sözlərdən və heç də Azərbaycan türkcəsinə bənzəməyən dil quruluşundan arıtlanmalıdır. İran, Türkiyə bu işi yüz ildir görür. Təkcə İranda, keçən iyirmi-otuz ildə farslar əlli minə yaxın söz düzəltməklə, xalqın ağızından alınma sözləri toplayıb yığışdırıblar. Bakı bu böyük problemə əsaslı yanaşmalıdır”. Zənnimizcə söylənən iradın üzərində düşünməyə dəyər.

Peşəkar ədəbiyyatın yaranmaması tək dil problemi ilə deyil, həm də tənqidçilərin olmaması ilə bağlıdır. Son illərin əlamətdar yaradıcılıq hadisələrindən biri də ədəbi tənqiddə marağın artmasıdır. Hümmət Şahbazi, Cəfər Bozorgəmin, Əhməd Alov, Həsən İldırım, Eyvaz Taha, Nadir Əzhəri, Məliha Əzizpur, eləcə də Eldar Muğanlı, Hadi Qaraçay, Kərim Qurbanzadə, Bulud Muradi, Həmid Arğış kimi tənqidçi ordusunun yetişməsi, yəqin ki, əsl ədəbiyyatın yaranmasına meydan verəcək.

Bəzi güneyli yazarların roman, memuar, oçerk və digər janrlarda ara-sıra dərc etdiyi ədəbi-bədii yazılar istisna edilərsə, çox zaman hekayə janrına üstünlük

verilir. Bunun da başlıca səbəbi hər şeydən əvvəl, yazıçıların hekayə janrı vasitəsilə həyat hadisələrinədəha çevik reaksiya vermələri ilə bağlıdır.

Müəllifləri təxminən eyni mətləblər düşündürür: dünya, yaşam, ölüm və olum fəlsəfəsi, ana dili, milli mənəvi keçmiş, sosial problemlər, sevgi və s. Problemlərin bədii həlli isə müxtəlif səviyyədədir. Peşəkar yazıçılıq vərdişini bəzən emosional təsvirlər, birbaşa çağırış üslubu əvəz etsə də, bu nümunələr böyük ədəbi-tarixi əhəmiyyətə malikdir. Nəsr dilinin cilalanması mənasında ədəbi prosesdə hər bir əsərin özünəməxsus yeri vardır.

Nasir Mənzuri, Eyvaz Taha, Rükəyyə Kəbiri, Kiyas Xiyav, Həmid Arğış, Murtuza Məcidfər, Məlihə Əzizpur, Rükəyyə Səfəri, Vali Gözətən, Toğrul Atabay, Saleh Ətəyi, Qadir Cəfəri, Rəsul Məlikoğlu, Vuqar Nemət, Məmmədza Ləvayi, Nigar Xiyavi, Ziba Mənüçöhri, Məmmədza Təbrizli, Araz Əhədoğlu nəsrə özünə xas ifadə bacarığı, mövzu çeşidinin genişliyi ilə seçilir. Məsələn, Rükəyyə Kəbiri hekayələrində zaman-zaman Kafkanın “Çevrilmə”sinin fərqli epizodlarını yaşadır, ancaq burada çevrilməyə məruz qalan personaj daha subyektiv, daha ümidli, daha həyəcanlı və bir sözlə desək, yaşam dolu bir qadındır... Rükəyyə xanımın özünün çox maraqlı həyat tarixçəsi var. Ötən əsrin 80-ci illərində milli düşüncəli gənclər çox yaygın olan və Quzey Azərbaycana olan sevgi və maraqlardan doğan sosialist baxışlara yiyənirdilər. Bu bəlkə də bir növ bu taydakılara rəğbətə göstəricisi idi. Universitetdə təhsil alan Rükəyyə xanım da bu gənclərdən biri idi. Bir müddət sonra o, solçu fikirlərinə görə həbs olunur. Azadlığa çıxdıqdan sonra siyasi fəaliyyətdən vaz keçir. Başqa sahədə təhsil alsada, Rükəyyə xanım poeziyaya üz tutur. Şair ruhu R.Kəbirini Güney Azərbaycanda

yoluxucu xəstəliklərə qarşı və qadın hüquqları uğrunda bir mübarizə çevirir. R.Kəbiri poeziya ilə yanaşı nəsr sahəsində də qələmini sınayır və gözəl hekayələr müəllifidir. Hələ çox əvvəllər qələmə alıb davam etdirdiyi dərddli və ağır günlərinin xatirələrini qapsayan gündəlikləri- silsilə ilə həyat hekayələrinə dönüb nəşr olunur. Paralel olaraq qadınların sorunu ilə bağlı araşdırmalar aparıb, dərgilərə məqalələr də yazır. "Evin" – evim deyil" ("Evin" Tehrandə siyasi dustaqlar saxlanan həbsxananın adıdır.-P.M.) romanının baş qəhrəmanın prototipi də müəllifin özüdür. Xatırladaq ki,2012-ci ildə Bakıda təşkil olunan hekayə müsabiqəsində R. Kəbirinin "Mavayl" adlı əsəri birinci yerə layiq görülüb.

Ə.Ağçaylının(Əlirza Zihəq) redaktoru olduğu "Maral" internet dərgisində yayınlanan «Başı bəlalı dilimiz» adlı satirik hekayəsi sabiranə üslubda yazılıb.Müəllif duzlu yumor dili ilə bir «alim»in guya azərbaycanlıların qədim dilinin fars mənşəli olduğunu sübut etmək üçün bir yoldaşı ilə dağ kəndinə yollanıb orada apardığı "tədqiqat işlərin"dən danışır. Mərəndin yaxınlığında yerləşən «Gəlinqaya» adlanan bu kənddə onlar güc-bəla ilə «qədim dildə»(fars kökənli azəri tayfasının dili nəzərdə tutulur-P.M.) danışan 2 qoca tapırlar. Az keçmir ki, alimin bu qocalarla bərk mübahisəsi düşür. Alim təkidlə onlara başa salmaq istəyir ki, onlar buranın bineyi-qədimdən sakinləri olublar, qocalarsa bununla heç cür razılaşımlar. Onlar deyirlər ki, burada bina salmaları uzağı 200 ildir. Bir qonağı da göstərib deyirlər ki, bu da talışdır, iki gündən sonra öz vətəninə, o taya qayıdacaq. -Bizimkilər də elə oradan gəliblər. Bunu eşidən alim hirslənib onların sözünə daha qulaq asmaq istəmir; ayağa durub kəndi tərək edir. Aradan az keçmir ki, həmin alimin növbəti kitabı çapdan çıxır. O, kitabda

azərbaycanlıların qədim dilinin hələ də yaşadığını və bu dildə danışanlara «Gəlin qaya»da rast gəldiyini bütün təfəsilatı ilə «düzüb qoşur».

Yazıçı bu hekayədə Pəhləvi sülaləsinin son 56 ildə yeritdiyi farslaşdırma siyasəti nəticəsində İrandakı xalqları, xüsusilə azərbaycanlıları soy-köklərindən ayrı salmaq üçün bir para Kəsrevi, Karəng və s. alimlər tərəfindən irəli sürülən azərbaycan türklərinin dilinin fars mənşəli olub, sonradan türkləşməsi kimi heç bir elmi əsası olmayan fərziyyələrini ifşa edir.

Roman Güney Azərbaycanın indiki durumunun güzgüsüdür. Nasir Mənzuri, Güntay Gəncalp, Sayman Aruzun irihəcmli əsərlərində cəmiyyətin həyat tərzini, ictimai-siyasi və dini problemləri əks olunmuşdur.

Son illər Azərbaycan Respublikasının ədəbiyyatında roman bümü yaşanır. Yaxşı tanıdığımız, eləcə də adını ilk dəfə görüb-əşitdiyimiz yazarların onlarla irihəcmli romanları çap olunur. Arazın o tayında isə nəsrə uğraşan gənc yazarlar, əksinə daha yığcam, daha lakonik formalara üstünlük verirlər. Bu gün Güneydə artıq Avropada ötən əsrin 60-cı illərində formalaşan “fləş fikşn” (Flash Fiction) üslubunda yaranan və minimalizmə, kiçik həcmə əsaslanan nəsr əsərləri yazırlar. Yığcamlığa üstünlük verən belə kiçik ölçülü nəsr əsərlərinə fikir açıqcası, mikrohekayə, qısa hekayə kimi çeşidli adlar verilir. Güneydə isə belə əsərləri “kibriti hekayə” adlandırırlar. Tutumu 2000 sözü aşmayan, az söz və cümlələrlə süjeti bəlli olan bitkin bir əsər yaratmaq hünər istəyir. Bu cərəyanın önündə gedənlər Murtuza Məcidfər, Həmid Arğış, Toğrul Atabay, Məliha Əzizpur, Məhəmməd Sübhəddir. Onlar, necə deyərlər, “bir güllə ilə iki dovşan” vurmuş olurlar. Öncə Güneydə bəlli səbəblər üzündən ədəbi dillə ilgili yaranmış, hələ də

həllini tapmayan sorunlardan azacıq uzaqlaşır, sözə qənaət edib, az sözlə çox məna açıqlaya bilirlər. Eləcə də həm biçiminə, həm də məzmununa, içərisinə görə yeni – modern bir üslubda yazmış olurlar. Bir sözlə, “kibriti hekayə” (“fləş fikşn”) güneylilər üçün bu gün bir tapıntı kimidir.

Gənc yazarlar arasında bu cür eksperiment yanaşmalar az deyil. Hüseyn Süleymanoğlu “Bilimsəl”, Nadir Əzhəri ”Donuq şeir planı”, Ziba Kərbasi ”Nəfəs” və Ərəstu Mücərrəd ”Nano” şeirləri ilə Güneydə yeyinliklə gəlişən poeziya sahəsində xüsusi ədəbi tərz yaratmağa nail olublar.

Ədəbiyyata, ana dilinə milli kəltürə bağı olan güneyli aydınlar adətən yaşadıqları şəhərlərdə yaratdıqları ədəbi dərnəklərdə yığışır, əsərlərini oxuyur və ya dinləyir, fikir mübadiləsi edirlər. Artıq bir ənənəyə halına gələn Sabir, Sahir, Şəhriyar, Buta və başqa ədəbi birliklər neçə-neçə gənc yazara ədəbiyyat aləminə vəsiqə verib. Bu ədəbi birliklərə ədəbi aləmdə yetərinçə tanınan Daşqın, Məhəmməd Sübhədil, Heydər Bayat kimi tanınmış yazarlar rəhbərlik edir.

Uşaq ədəbiyyatının Güneydə davamşılıarı yetərinçədir. Bu sahədə yazılan əsərlər də çox ümidvericidir. Ramin Cahangirzadə, Xosrov Barışan, Məliha Əzizpur, Murtuza Məcidfər, Leyla Kəhalı və başqa adını şəkə bilmədiyim gənc yazarların uşaq qəlbinə yol tapan əsərləri çoxdur.

Tərcümə, çevirinin Güneydə tarixi ənənələri var. Türkiyədə, Quzey Azərbaycanda çıxan əsərləri, şeir antolojisi biçimində vaxtilə Sahir, Səhənd, Həmid Nitqi farscaya, eləcə də farscadan türkcəyə çevirmişlər. İndi bu işi uğurla çağdaş nəslin davamşılıarı Rəsul Yunan, Əziz Salami, Güntay Gəncəalp, Hümmət Şəhbazi, Ülkər

Ucqr,Murtuza Səlmani, Daşqın və Xosrov Barışan görür. Onlar dünya ədəbiyyatı incilərini tək farscadan deyil,ingilis,alman,fransızcadan ana dilinə çevirirlər

Əski nəsillər türkcə düşünüb, farsca yazırdılarsa, sonrakı nəsil, əksinə, farsca düşünüb, türkcə yazırdı. Bu, xalqın faciəsi idi, taleyin qara hökmü idi ki, ondan qaçmaq mümkün deyildi. Güneydə hər dövrün ziyalılarının öz görəvi, öz funksiyası olub. 1978-79-cu illər İran inqilabının yedəyində gələn ziyalılar (başda Cavad Heyət, Həmid Nitqi, Məmmədəli Fərzanə, Məmmədağlı Zehtabı olmaqla) xalqa ana dilində danışmağı, yazmağı öyrətdilər. “Varlıq” jurnalı bu yöndə bir məktəb oldu. Sonralar ”Yarpaq” (Eyvaz Taha), “Dilmanc” (Əlirza Sərrafi)”, ”Yaşmaq” (Səid Muğanlı) bu yola çıxdılar, yeni ədəbi nəslə yönləndirdilər. Bu məktəbin istedadlı tələbələri də az olmadı. Onlar öncəki nəsildən çox şeylər öyrəndilər, amma onlara bənzəmədilər. Bu da təbiidir. Yeni nəslin dünya ədəbiyyatından çevirmələri ana dilinin dərinədən mənimsənilməsinə, yeni ədəbi axınların izlənilməsinə, çeşidli düşüncə və ideyaların yaranmasına xidmət edir. Azərbaycan tarix boyu İranda aparıcı ideyaların ötürücüsü olub. Bu gün də ötən əsrlərdə olduğu kimi, bu missiya davam edir. Yeni ədəbi nəsillər bir varis kimi zəngin ədəbi irsə sahib çıxıb onu qoruyur və ədəbiyyatda yeni səhifələr açır.

Ötən ilin mənzərəsi fonunda Güney Azərbaycanda olan ədəbi prosesi haqda az-çox təsəvvür yaratmağa çalışdıq.Daha çox sayılıb seçilən yazarların əsərlərindən örnəklər verdik.Zəif əsərlərsə üstündən sükutla keçdik.

Bu gün nəsr və təbliğ imkanlarının məhdudluğuna baxmayaraq Cənubdakı ədəbi fikrin mənzərəsi çox rəngarəngdi, mövcud ədəbi prosesin dil, sənətkarlıq baxımından problemləri olsa da, ədəbiyyat milli varlığını yeni bir vüsətlə təsdiq və

inkişaf etdirir,dünya ədəbiyyatının yeni meyllərinə qovuşmaq üçün axtarıqlarını davam etdirir.
